

відомою класифікацією інтертекстуальних зв'язків Ж. Женнета, до паратексту, по суті, належать всі коментарі тексту, що містяться в ньому самому [1, с. 59], тобто всі примітки чи автокоментар. Отже, по суті, ми маємо справу з уривками чи уламками мемуарів письменниці, записаними у формі коментарів до творів: "Року 1919 авторці довелося бути якийсь час перекладачицею в Українському Міністерстві Закордонних Справ. Там авторка – зі здивуванням дуже щирим! – пересвідчилась, що найліпше володіли українською мовою такі "українці" як: граф де Бальмен, панна Тереза Бергоньє, Ян Карашевич-Токаржевський. А такі "корінні" українці як панна Гудим-Левкович, родина Тарновських, а такі з "типово-українськими" прізвищами як Кравченко, Ковбасюк – наймення не вигадані! – або не вміли зовсім по-українському, або дуже кепсько. Панна Гудим-Левкович не вміла навіть відповісти: "так!" або: "ні!", а казала: "да", "нет". Де Бальмен був давній французький емігрант і жив завжди ціле літо, аж до осені глибокої, на селі, на Чернігівщині. Інакше – був це старшина (навіть генерал) царської ґарди. Тереза Бергоньє була донькою француза, що мав у Києві театр і готель та маєток – чи віллу – на селі, де, звичайно, також родина Бергоньє проводила літо. Ян Карашевич-Токаржевський, литвин, якого особливо поважаю за те, що завжди виправляв, коли його наймення "виправляли" на "Іван". Казав: "Ні! Ян – бо я литвин!" Отже, ті на Великій Україні, хто жив на селі й бачив зблизка, що є "український нарід", – знав його мову й рахувався з нею. Ті ж українці, що мешкали в містах, знали – і поважали! – тільки "мову панську", але не "простонародну" [5, с. 258].

Необхідно підкреслити, що рівень суб'єктивізму та автобіографічності у всіх коментарях Н. Королеви на-

стільки великий, що інколи пояснення реалій, відповіді на критику та відсторонені спогади письменниці перемішуються в один суцільний автокоментар з виразною тенденцією не тільки пояснити себе, але й просто розказати про себе.

Як висновок, можна з великим ступенем вірогідності стверджувати, що Н. Королева більшість автокоментарів до своїх творів писала вже на схилі життя, до чого спонукала її бажання залишити нащадкам невикривлені та слушно витлумачені тексти своїх творів, а також відкинути закиди критиків на свою адресу та розказати про свої справжні задуми та життя. Функціонально можна виділити три типи коментарів у творах письменниці: тлумачення, або глоси; доповнення-пояснення окремих епізодів, фактів та мотивів у творах; паралельні, окремі тексти мемуарного характеру в загальному обсязі коментарів. За змістом – переважна частина автокоментарів має виразний автобіографічний характер, кожен твір неодмінно супроводжується великою кількістю глос, а у творах на історичну тематику також поширені історичні та агіографічні коментарі.

1. *Беляєва Н.* Історична проза Валерія Шевчука в інтертекстуальному аспекті // Слово і час. – 2001. – №4; 2. *Королева Н.* Останній бог. – Літератні архів Паматнік народního písemnictví, č. prír. 73/66, č. inv. 2; 3. *Королева Н.* Подорожній: Легенди. – Торонто, 1953; 4. *Королева Н.* Предок (з анналів й легенд). – Літератні архів Паматнік народního písemnictví, č. prír. 73/66, č. inv.8; 5. *Королева Н.* Предок. 3 анналів і легенд. – Торонто, 1961; 6. *Королева Н.* "Quid est veritas?" // Всесвіт. – 1996. – №3; 7. *Королева Н.* "Quid est veritas?" // Всесвіт. – 1996. – №4; 8. *Несподіване, щасливе знайомство* // Всесвіт. – №2. – К., 1993; 9. *Пушкін А.С.* Примечания к Евгению Онегину // Пушкин А.С. Сочинения. – М., 1958. – Т. 3; 10. *Шевченко Т.Г.* Твори: У 5-ти т. – К., 1984. – Т.1: Поетичні твори (1837-1847).

Надійшла до редколегії 20.09.06

А. Шестак

АНАЛІТИКОПСИХОЛОГІЧНА РЕЦЕПЦІЯ ПОЕМИ "СЛІПІЙ" Т. ШЕВЧЕНКА

Здійснено психологічний аналіз поеми Т. Шевченка "Сліпий", виділено архетипи, які відобразилися у творі, розкрито їх значення.

The psychological analysis of T. Shevchenko's poem "The blind man" was made, the archetypes reflected in this work of literature were marked out and their meaning was uncovered.

За останні роки вітчизняні вчені зробили чимало спроб пов'язати літературознавство із психологією, проте до застосування категорій такої галузі останньої науки, як аналітична психологія К. Юнга, вдавалися лише поодинокі дослідники: М. Моклиця, С. Пригодій, О. Шморгуненко, О. Гудзь. Хоча саме за допомогою складника аналітичної психології – теорії архетипів – К. Юнг та його послідовники пояснюють механізм впливу мистецтва на людину. Адже архетипи – це первісні схеми образів, що лежать в основі сновидінь, марень, міфів, чарівних казок, літературних і мистецьких витворів (в останніх вони, активізувавшись у свідомості окремого автора й пройшовши кризу неї, здобувають індивідуальне змістове наповнення). Вони узагальнюють колосальний досвід, набутий людством у процесі розвитку, і належать до глибинного шару людської психіки – колективного несвідомого. Головною властивістю цих первісних схем є нуменозність – здатність зачарувати, захоплювати й навіювати.

Мета нашої розвідки – визначити, які архетипи закладені в основі поеми Т. Шевченка "Сліпий". Її сюжет (його варто окреслити, бо аргументуватимемо ми не від теорії архетипів до тексту, а навпаки) зводиться до такого: юнак Степан дізнається, що батько і сестра Ярина насправді йому нерідні. Названий батько, заможний козак, розкриває свій намір зробити Степана спадкоєм-

цем і віддати за нього Ярину. Але висуває умову: спершу парубок повинен поїхати на Січ і спробувати там свої сили. Ставши козацьким отаманом, Степан потрапляє в турецький полон, а звідти повертається сліпим кобзарем. Проте близькі з радістю приймають його, і він бере шлюб із Яриною.

Більшість учених зараховує цю поему до творів Т. Шевченка на історичну тематику, виходячи з того, що в ній змальовані картини української минувшини. Проте Г. Грабович, який у своїй праці "Шевченко як міфотворець" проаналізував другу редакцію "Сліпого", названу "Невольник", звернув увагу на суттєву деталь. Дослідник спостеріг, що "протягом життя героя розкривається ціла історія козацтва від ранніх морських походів проти турків в кінці XVI – на поч. XVII ст. до зруйнування Запорозької Січі у 1775 році і створення на початку дев'ятнадцятого так званої Задунайської Січі" і дійшов висновку: "Перед нами міфічне стискання часу у великому масштабі" [1, с. 39]. Простіше кажучи, все те, що бачив і в чому брав участь Шевченко героєм, ніяк не вкладається в межі життя людини. Воно є нереальним. Про неймовірні подорожі і пригоди в літературі й міфах вдало висловився відомий американський міфолог Дж. Кемпбел: "Ось чому ці події фантастичні й "нереальні" – вони представляють психологічні, а не фізичні тріумфи" [3, с. 30]. Якщо врахувати ще й те, що Т. Шевченко не

зупиняється детально на окремій історичній події і не змальовує конкретних історичних осіб (обмежується лише називанням їх імен), можна припустити, що історія України у творі є не предметом зображення, а тлом. Тому, гадаємо, задля осягнення глибинного змісту поеми "Сліпий" варто абстрагуватися від цього тла і звернути увагу безпосередньо на образи твору, а точніше на їх архетипні (психічні) корені.

На нашу думку, головний герой поеми Степан так само, як персонажі чарівних казок, міфів, є уособленням архетипу Героя, що, у свою чергу, символізує его-свідомість людини. Нагадаємо: К. Юнг і його послідовники визначали, що в основі казок, міфів, безлічі творів літератури лежить одна архетипна схема. Герой повинен пройти певні випробування, знайти і здолати власну Тінь (темний бік людської душі, що зазвичай постає в образі одного чи більше антигероїв) і дістатися Самості (архетип цілісності, єдності і повноти, сили і могутності, влади над самим собою). Цю схему – рух до Самості – К. Юнг назвав індивідуацією, або самопізнанням. А, приміром, Дж. Кемпбел, який у своїй книзі "Герой із тисячею облич" розглядає міфи не як первинні неподільні структури, а як взаємозв'язок архетипів, – фольклористичним терміном "ініціація". Причому в ініціації, на думку Дж. Кемпбела, є три фази: відторгнення, власне посвячення і повернення [3, с. 31].

Перше випробування для Степана вигадує батько Ярина (варто згадати чарівні казки, де королевич лише тоді може взяти короливу за дружину, коли здолає страшливого дракона або ворожу армію, і це доручає зробити саме батько нареченої). Він ініціює відторгнення – змушує майбутнього зятя податися на Запоріжжя:

...треба в люде
На год, на два піти
У наймити;
Тоді й побачимо, що буде.
Бо хто не вмє заробить,
То той не вмтимо й пожить.
А ти як думаєш, небоже?
А коли хочеш, сину, знать,
Де лучше лихом торгувать,
Іди ти в Січ [4, с. 301].

Із наведених рядків зрозуміло, що метою випробування є якраз самовдосконалення Степана, здобуття ним певного життєвого досвіду. Постає питання: чому обрано саме Січ, а не, наприклад, академію? Найпростіша відповідь знаходиться на "поверхні" твору: названий батько Героя – колишній запорожець, а отже, вважає власний досвід найбільш прийнятним для чоловіка, такої думки дотримується й автор, оспівувач козацького минулого. Другий варіант відповіді знаходимо у статті молодого дослідника О. Гудзя "Елементи психоаналізу у Г. Сковороди і Т. Шевченка". На його думку, у поемі протиставлені два суспільних канони – "бурса і ченці, які не моляться Всевишньому, а "харамаркають" (серед них протягом певного часу знаходився Степан), і запорожці, які "по-справжньому спілкуються з Богом", "намагаються розібратися з Царством Мертвих, намагаються увійти туди, щоб знайти Самість і прозріти" [2, с. 61].

Ми ж вважаємо, що в поемі "Сліпий" йдеться про два способи пізнання Бога і самого себе. Адже, за К. Юнгом, між поняттями "Бог" і "Самість" неможливо провести чітку межу, тому богообраз (imago Dei), викарбуваний у людській душі, є одним із символів цілісної особистості. К. Юнг писав: "Богообраз збігається не з несвідомим як таким, а тільки зі специфічним вмістом останнього, а саме з архетипом Самості. Це той архетип, від якого ми не зможемо емпіричним шляхом відді-

лити богообраз" [5, с. 372]. Бурсаки черпають знання лише з книжок, а запорожці, на відміну від них, "читають живі мислі". Ставши вояком, Степан неминуче зіткнеться зі смертю, а значить, усвідомить найголовніше – справжню цінність життя. У своїх роботах, присвячених поняттям "індивідуація" і "Самість", К. Юнг неодноразово вживає стародавній вислів: "Дерево лише тоді дорожче до раю, коли корінням своїм сягне земле" [5, с. 50].

Цікаво, що швейцарський учений, крізь призму теорії якого ми розглядаємо твір Т. Шевченка, теж замислювався про два шляхи до просвітлення й окреслював їх майже так, як український поет. У автобіографічній книзі "Спогади, сновидіння, роздуми" К. Юнг згадує, що в шкільні роки постійно сперечався зі своїм батьком-священником, бо той "приймав біблійні заповіді як путівник, вірів у Бога, як того вимагала Біблія і як навчив його батько. Але не знав живого Бога, який стоїть, вільний і всемогутній, над Біблією і Церквою, який закликає людей стати такими ж вільними" [5, с. 50].

Друге випробування Шевченкового Героя – полон. Він стає невільником після невдалого морського походу. У цьому випадку море є однією з іпостасей (архетипних образів) архетипу Великої Матері і символізує глибини несвідомого, в які его має зануритися, щоб злитися з Самістю. А в міфах та народних казках морська подорож є неодмінним атрибутом ініціації (найвідоміші приклади цього – біблійна розповідь про Йону та арабські казки про Синдбада-мореплавця).

Під час полону Степан усвідомлює, як багато важать для нього свобода і рідна домівка, починає по-іншому сприймати світ, тому кілька разів намагається втекти. Звідси третє випробування: турки осліплюють юнака. Здавалося б, знайти дорогу додому сліпому не під силу, проте він таки повертається до Ярина і названого батька. За власне ініціацією настає фаза повернення.

Варто звернути увагу на такі деталі. Після всіх поневірянь Герой перетворюється на кобзаря (архетип Мудреця). Його циклічний маршрут, що починається й закінчується в одній точці, подібний до мандали – священного кола, символу Самості. Ярина – сестра-подруга-дружина – є уособленням архетипу Аніми – жіночого начала, наявного у психіці кожного чоловіка. А поєднання з Анімою є однією з ознак осягнення Самості (згадаймо міф про андрогінів чи священний шлюб – ієрогамію).

Сліпота Героя, вважає О. Гудзь, свідчить, що індивідуація для нього не відбулася. А Г. Грабович узагалі називає Степана жертвою, яка не може бути щасливою. Такі думки не збігаються з тим, про що мовиться в самому творі, наприкінці якого поет зображує сімейну ідилію:

Бо не було того дива,
Може, споконвіку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим чоловіком.
Отже сталося таке диво!
Год, другий минає,
Як побрались, а дивиться –
Вкупочці гуляють
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука-пузанчика
Чолом отдавати [4, с. 311].

До речі, дитина, немовля, є символом Самості.

Розповідаючи свекрові про безлад в Україні, Степан зізнається:

Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю [4, с. 311].

Це парадоксально, але Герой розцінює свою сліпоту не як фізичну ваду, каліцтво, а як рятівний бар'єр, за допомогою якого можна відмежуватися від світового зла, а отже, і в негативному знаходить позитивне. Це дає нам змогу стверджувати, що в цьому випадку індивідуалізація відбулася, шлях до Самості знайдено.

За допомогою аналітичної психології ми спробували розкрити глибинний зміст однієї з поем Т. Шевченка. Ця розвідка виглядатиме досить дивно на тлі спроб установити, що хотів сказати автор, проте її мета – допомогти з'ясувати, чого він не намагався сказати, але сказав. Мовою архетипів і символів.

Гадаємо, тепер варто пояснити, чому таке прочитання поеми назване аналітикопсихологічним, а не психоаналітичним. Йдеться про абсолютно різні тлума-

чення, адже основоположник психоаналізу З. Фройд, на відміну від К. Юнга, вважав рушійними силами фантазії митців їх невдоволені бажання, а не архетипи колективного несвідомого. За З. Фройдом, герої творів роблять те, що хотів зробити сам письменник, але під тиском обставин не міг, тобто, вони є проєкціями авторського "Я". А отже, крізь призму психоаналізу поема виглядала б по-іншому.

1. Гравович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. – К., 1991; 2. Гудзь О. Елементи психоаналізу у Г. Сковороди і Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії. – К., 2001. – Вип. 3; 3. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич. – К., 1999; 4. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2001. – Т. 1: Поезія 1837-1847; 5. Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления. – К., 1994.

Надійшла до редколегії 06.10.06

Г. Муратова, асп.

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ" В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Розглянуто питання походження, запровадження, історії розвитку поняття "інтерференція", її причини та наслідки. Дається джерелознавчий та методологічний аналіз сутності інтерференції. Розмежовуються поняття "інтерференція", "акцент". Коротко розглядаються типи інтерференції.

Is devoted to the examination of the problem of origin, inculcation, history and development of the concept of "interference", its causes and effects. The author gives the source and methodological analysis of the interference essence, draws a distinction between the notions of "interference" and "accent", gives a brief analysis of the interference types.

У процесі формування двомовності в мовленні білінгва спостерігаються порушення реалізації системи нерідної мови та її норми, зумовлені взаємодією у свідомості систем і норм двох, а іноді й більше мов. Такі порушення реалізації системи нерідної мови та її норми зумовлені дією міжмовної інтерференції, що виявляється при недосконалому володінні мовою на різних рівнях будь-якої з підсистем системи цієї мови. Найбільше у мовленні виявляється фонетична інтерференція. Первинність звукової форми мови щодо письмової дозволяє стверджувати, що оволодіння фонологічною системою мови є основною проблемою при її активному вивченні. Фонетична інтерференція пронизує всі рівні фонетичної системи мови (сегментний, просодичний, інтонаційний) та всі звукові одиниці (звук, слово, синтагму, фразу, текст) і породжує "негативний мовний матеріал" (термін, запропонований Л. Щербою) у мовленні білінгва, що впливає на ступінь розуміння висловлювання носієм мови, на кінцевий результат мовленнєвої комунікації в цілому.

Традиційно прийнято розглядати рідну мову білінгва як первинну мовну систему, яка виступає в ролі "джерела" порушень у мовленні іншою мовою, що визначається як вторинна мовна система, як певний "об'єкт порушень". У працях останніх років, зокрема, у працях Н. Любимової, О. Блінової, помітна тенденція обліку впливу вторинної мовної системи на мовлення білінгва іноземною мовою. Цей напрямок є досить перспективним, оскільки інтерференція як основна причина виникнення акценту в мовленні іноземця має двоплановий характер і відображає специфіку обох мовних систем.

Разом з тим у мовленні білінгва можуть з'являтися помилки, не властиві ані рідній мові, ані мові, що раніше вивчалася, ані мові, що вивчається зараз, оскільки білінгв здійснює мовленнєву діяльність за правилами так званої проміжної системи (О. Короткова, Н. Любимова).

Відхилення від вимовної норми у мовленні білінгва нерідною мовою, зумовлені фонетичною інтерференцією, викликають у сприйнятті носія мови враження вимовного акценту. Необхідно розрізнити поняття інтерференції та акценту. Ці явища тісно пов'язані між собою, але далеко не тотожні. Акцент як явище, що відо-

бражає мовленнєву поведінку білінгва, має складну природу і може бути зумовлений не лише причинами лінгвістичного характеру, тобто інтерференцією мовних систем, але й факторами соціологічного, психологічного, фізіологічного, методичного характеру.

Проблеми виявлення інтерференції і вивчення іншомовного акценту набувають сьогодні все більшої актуальності внаслідок необхідності розробки питань теорії мовленнєвої комунікації в умовах мовних контактів, а також у зв'язку з необхідністю створення фонетичних практикумів для навчання української мови як іноземної у вищій школі. Тому звернення до взаємодії мовних систем, до явища інтерференції мовних систем визначає актуальність запропонованої статті для лінгвістичної теорії та практики викладання української мови як іноземної. Практична цінність вивчення питань інтерференції у лінгвометодичному аспекті полягає у використанні результатів дослідження в курсах загальної фонетики, порівняльної фонетики, у теорії і практиці викладання української мови як іноземної, а також можуть служити лінгвістичною основою створення навчальних посібників.

Об'єктом дослідження є явище інтерференції (тлумачення поняття й розвиток його в літературі).

Предметом дослідження є особливості, закономірності, прояви інтерференції на різних рівнях мови (особливо на фонетичному).

Метою запропонованої роботи є джерелознавчий та методологічний аналіз сутності явища інтерференції.

Для досягнення мети ставимо собі завдання визначити, схарактеризувати, розкрити поняття "інтерференція" (суть, тлумачення, історія розвитку, типи); простежити її вплив на свідомість білінгва; зробити джерелознавчий аналіз явища інтерференції.

Отже, проблема лінгвоінтерференції достатньо складна, багатогранна, остаточно не вивчена й потребує детального дослідження. Спільним для мов різних народів є те, що вони, виконуючи комунікативну й когнітивну функції, відображають дійсність, у процесі чого створюються поняття про навколишній світ. Втім, навіть відображаючи ту саму об'єктивну дійсність адекватно й повно, мови по-різному членують її, накладаючи на процеси мис-